

További adalék a bv-bíró problémához*

Kabódi Csaba vitaindító cikke panaszolja, hogy a honi szaksajtó mostohán bánik a büntetvégrehajtási bíró problémáival, csend honol e terület felett. E megállapítás valóságtartalmát elismerve szeretném megjegyezni, hogy ugyan a jogtudomány művelői tényleg kevesebb figyelmet szenteltek e témakörnek, de amint erre dr. Palánkai Tiborné is utalt hozzászólásában, az Igazságügyi Minisztérium Bírósági Főosztálya több gyakorlati vonatkozású jelentésben, útmutatásban segítette a büntetvégrehajtási jog és a bv-bírói eljárás vitás kérdéseinek eldöntését, ezzel is hozzájárulva e jogterület műveléséhez.**

Nem kívánom érinteni valamennyi elméleti és gyakorlati problémáját, aktuális gondjait (a bv-bírói eljárás hiányosságait, az eredményesség gátjait) e jogterületnek és nem óhajtom az új büntetőjogi fejlődés gyümölcseként méltatni azt az egyre jobban erősödő szemléletet sem, melynek eredményeként végre (legalábbis a jogalkotás szándékai szerint) „minőségileg új rangot” kapott a bv-bíró feladata, hatásköre, tevékenysége. Minderről ugyanis Kabódi Csaba és Palánkai Tiborné nálam avatottabban már szóltak. Én gondolataikat, törekvéseiket az alábbi árnyalatokkal egészíteném ki.

Csupán a büntető judikatúra elméletében és gyakorlatában – a dolog természeténél fogva – mindeddig minden hagyományt nélkülöző büntetvégrehajtási bíró portréjának kialakításához szeretnék néhány vonással-színnel hozzájárulni. Annál is inkább tehetem ezt, mert Kabódi Csaba cikkének indító sora is a bv-bíró portréjával (a Télapó alakjával) kezdődnek. E gondolatok kapcsán keresek alkalmat a bv-bíró feladatainak ellátásával összefüggő tapasztalataim közbeszövésére. Remélem, e kísérlet során nem térítenek el „a nagy büntetőeljáráshoz szokott” bíró tapasztalatai. csupán felhasználom az e jogterületet éveken át figyelemmel kísérő kollégiumi vezető élményanyagát, a bv-intézetekben és a tárgyalótermekben meghallgatással eltöltött órák benyomásait.

Ki, s ki voltaképpen a büntetvégrehajtási bíró? Hagyományos perjogi garanciákkal körülbástyázottan tárgyaló „igazi bíró”, vagy a börtönben ellenőrző közegként megjelenő, orrát mindenbe beleütő felügyelő személy, aki – élvén a francia mondással – „kavics a börtönigazgató cipőjében” vagy a büntető hatalom zordon fellegeiből alábocsátkozó jóságos Télapó, vagy csupán sokrétű, adminisztratív jellegű büntetvégrehajtási feladatot ellátni kényszer-

*Hozzászólás dr. Kabódi Csaba: Eljárás a büntetvégrehajtási bíró előtt, és dr. Palánkai Tiborné: Gondolatok a büntetvégrehajtási bíróról c. cikkekhez.

**Ugyanezen az úton járt egyébként az Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztálya is az Utógondozás és pártfogó felügyelet c. tanulmánykötet megjelentetésével. E kiadványban gyakorlati szakemberek, közvetve ugyan, de mégiscsak érintették a büntetvégrehajtási jogot, s benne a bv-bíró tevékenységét, különösen a pártfogó felügyelet – közelebről a magatartási szabályok problémakörének – vizsgálatán keresztül.

rülő bv-csoporttag, netán hithű gyakorló kriminológus, aki azon fáradozik, hogy a szabaduló elítélt útját egyenesse, vagy egyszerűen „csak bíró”, aki a hatályos büntető jogszabályok nyújtotta lehetőségek közepette speciális feladatokat lát el a büntető felelősségre vonás utolsó szakaszában?

Mindezekből van benne több-kevesebb, és még valami más, valami új is. Nyilvánvalóan legelőbb is hagyományos jogi ismeretekkel felvértezett jogásznak kell lennie. Jogi ismeretek hiányában ugyanis nem tudna egyrészt a büntetésvégrehajtás során óhatatlanul felmerülő értelmezést igénylő jogkérdésekben eligazodni (esetenként ugyanis vállalnia kell a jogi szakértő szerepét!), másrészt nem tudná kellően tájékoztatni az elítélteket jogaikról, kötelességeikről, személyes, családi, munkaügyi stb. gondjaikról. Ugyanakkor büntető jogásznak is kell lennie, aki érti azt a kriminális szituációt, amely miatt az elítélt abba a helyzetbe jutott, hogy előtte áll. Különbben nem tudná magát azonosítani a megelőzésben felismert büntetési céllal.

Ismernie kell tehát azt az egységes büntető felelősségrevonási folyamatot, melynek utolsó – nem ritkán meghatározó – fázisába kapcsolódik be, amelyben – főleg az egyéniség, a társadalomra veszélyesség, a nevelhetőség stb. vonatkozásában tett – esetleges korábbi hibás lépéseket kell korrigálnia. Azután pedig kell-e bírónak lennie, bírói lelkiismerettel, függetlenséggel, mérlegelési képességgel, etikával rendelkeznie? Van olyan felfogás, amely szerint már a büntetés kiszabása sem tartozik a szorosán vett igazságszolgáltatás feladatai közé, e nézet hívei méginkább elúznák a bírót a büntetésvégrehajtás területéről. (Ehelyütt nem szállok vitába e koncepcióval.)

Mély meggyőződés, hogy jelentős előrelépés történt jogállamiságunk kiteljesedése útján a büntető felelősségre vonás történetében, amikor a büntetésvégrehajtási feladatok egy részét a bíróságra bízta. Vannak a bv-bírói feladatkörnek tipikusan bírói mozzanatai, amikor a bv-bíró egyenesen kiegészíti az ítélező bíróság határozatát (pl. a közérdekű munkaként végrehajtandó javító-nevelő munka esetében, vagy a próbaidőre felfüggesztett büntetés utólagos végrehajtásának elrendelésével). A bv-bíró tevékenységének ugyanakkor jelentős részét teszi ki a meghallgatás, esetleg – bizonyítási eljárás eredményeként – olyan határozatok hozatala, amelyekben bizonyos tények súlyának mérlegelése, és ehhez gyakran érzékeny jogkövetkezmények fűzése a feladat (így pl. a munkafegyelem megsértése, a magatartási szabályok megszegése esetén új büntetési nem meghatározása, szabadságelvonás, és a büntetésvégrehajtás alatti magatartás következményeként más büntetésvégrehajtási fokozatba helyezés).

De a bírói függetlenség, tárgyilagosság, és méginkább a bírói etika is elengedhetetlen kellék e hivatal betöléséhez. Ma már ugyan nem fordul elő, de – nem is oly régen – többször volt rá példa, hogy a bv-intézet parancsnoka személyes sértésnek, az intézet fegyelmi helyzete elleni támadásnak vette, ha a bv-bíró döntése eltért az intézeti előterjesztéstől pl. a feltételes szabadságra bocsátás esetében. A bírói függetlenség nemcsak a befolyásolástól való mentességet jelenti, hanem az elítélttel való foglalkozás során óhatatlanul előbukkanó szubjektivitás kiküszöbölését is. A bírói etika pedig nem más, mint az emberi személyiség megbecsülése, az emberi minőség, méltóság tiszteletben tartása az ítéletben. Ez nem elhanyagolható eszköze a személyiség formálásának, végső soron a bűnözés megelőzésének. A mértéktartó, emberséges bírói magatartás megóvja a kiszolgáltatott személlyel szembeni hatalmaskodástól, csakúgy, mint a jóságos Télapó atyáskodásától, s ezzel tiszteletet vív ki.

A gyakorló bíró tapasztalataira támaszkodva itt utalnék arra, egyetértve Kabódi Csabával, hogy valóban van a bv-bíró feladatkörében több igazgatási jellegű tevékenység. Ez azonban munkája egészének bírói jellegét nem szorítja háttérbe, még akkor sem, ha az igazán bíróinak nevezett eljárásokban is vannak igazgatási jellegű mozzanatok, amelyeket Kabódi igen szemléletesen kiemelt. A fejlődés jelen pillanatában – Palánkai Tibornéval együtt – nem ebben látom a bv-bíró „valódi bírói rangját” veszélyeztetve. Nem azzal vélem eljárását bírói jogalkalmazássá formálni, hogy annak minden tevékenységét a büntetőeljárás ismert bizonyítási és perjogi rendjével, garanciáival ruházzuk fel. A kontradiktórius eljárással hosszú éveken át együttélő bíróként eszemben nincsen e – semmi más tárgyalási formához nem hasonlító – nagyszerű judikatúra-vivmányt lebecsülni, mégis azt állítom, hogy sok esetben egyenesen a döntés sikerét veszélyeztetné, ha valamennyi bírói eljárást azonos módon kezelnék, ha bizonyos bírói feladatok ellátását túlformalizálnánk.

Szerintem minden elméleti fejtegetés nélkül hihető a bűnösséget, a felelősséget megállapító bírósági eljárás (amelynek döntő garanciális alapelve az ártatlanság vélelme) és a jogerős elítéltetést követő, azt egyenesen feltételező bv-bírói eljárás jogi természeté közötti különbség. Természetesen ez utóbbi esetben már nem lehet szó az ártatlanság vélelméről, ezért az itt előtérbe lépő speciális prevenció nem igényli pl. a nyilvánosságot, a pert. Bár a szóbeliség, a közvetlenség, a kontradikció ebben az eljárásban valóban szinte csak a bv-bíró és az elítélt párbeszédére korlátozódik – noha az ügyész, a nevelő, a bv-parancsnok képviselője, a hivatásos pártfogó esetenként fontos adalékokat szolgáltat – tapasztalataim alapján – jó szívvel – állíthatom, hogy az így kialakított metódus is alkalmas lehet megfelelő döntések hozatalára.

A bv-bírói feladatok egy részében az eljárás – mind a döntés, mind annak felülbírálása – közelít a „rendes” büntetőeljáráshoz. Az eltérés nem a döntések súlyából adódik, hanem az eljárás céljából, tartalmából, természetéből. Így pl. a feltételes szabadság megszüntetése, a szigorított javító-nevelő munka, illetve a javító-nevelő munka átváltoztatása alapvetően bizonyos tények, magatartásmódok megállapításával kapcsolatos, amelynek során az állítás, tagadás, védekezés, vagyis a kontradikció perdöntő szerepet játszik. Ahol a bizonyítás eredményét, a ténymegállapítás helyességét kétségbe lehet vonni, tehát szó lehet a határozat felülvizsgálatáról.

A bv-bírói feladatok más eseteiben a döntések zöme prognosztikus jellegű, tehát azok tárgya nem tények, események bizonyítása, megállapítása, hanem elemzés, értékelés, következtetés, állásfoglalás a jövőt illetően. Természetesen az ilyen határozatok helyességét nem elsősorban a kontradikció, a perorvoslat lehetősége, vagyis az eljárás peres jellege dönti el, hanem sokkal inkább a bíró felkészültsége, rátermettsége, a döntést előkészítő nevelői jellemzés lelkiismeretessége, a pártfogói jelentés színvonala. (Annak elismerése mellett mondom mindezt, hogy magam is helyesnek tartom: a hatályos jogi szabályozás és a közel 10 éves jogalkalmazási tapasztalat elemzése után egységes elveken, tudatos koncepció alapján tovább finomíttassék a bv-bírói eljárás. Hogy az igazgatási és bírói eljárási elemek – a feltárt fogyatékok kiküszöbölésével – az új törvényben a célt legjobban szolgáló arányban elegendjenek.)

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy pl. a bv-bírói gyakorlat jelentékeny részét kitevő feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos feladatok ellátása során a helyes döntésnek a gyorsaság, az operativitás az alapvető feltétele.

A gyakorló bv-bíró minduntalan azt tapasztalja, hogy ilyen esetekben már az eljárás elhúzódása is hatástalaníthatja az egyébként kedvező döntést. Ezt az anomáliát sajnos nem lehet ellensúlyozni a kellő időben való előkészítéssel sem, különösen a rövid tartamú büntetéseknél. Tekintettel kell lenni arra is, hogy a büntetésvégrehajtás idejére elrendelt kényszergyógyítás általában a büntetés utolsó időszakára esik. A korán elvégzett előkészítés esetleg mellőzné a büntetésvégrehajtás végső fázisát, ami az elítélt személyiségfejlődése, szabadulásra való felkészülése stb. tekintetében zavaró tényezővé válna. Mindez ellentmond a peres eljárás szélesítésének, nem beszélve a netáni perorvoslat, a hatályon kívül helyezés, és ennek nyomán az új tárgyalás lehetőségéről.

Mindezek előrebocsátásával nem tudom magam függetleníteni a Kabódi Csaba által felidézett veszélyérzettől – ami egyébként a bv-bírói eljárásnak egyik komoly dilemmája –, hogy „a bizonyíték forrásait” zömmel mások őrzik. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a bv-bírói határozat – a szabadulás utáni magatartás-prognózis – helyessége, egyéb tényezők mellett, döntően azon múlik, hogy az érintett elítélt személyiségéről, annak esetleges változásairól, a szabadulás utáni beilleszkedés lehetőségéről milyen hiteles tájékoztatást kap (a büntető bírói ítélet indokolásában, a nevelői jellemzésben, a pártfogói javaslatban, végül a rendőri jelentésben) a bv-bíró.

Keserű helyesséssel csatlakozom Palánkai Tiborné megállapításához, miszerint a büntetésvégrehajtást és benne a bv-bírót nemigen támogatja a megelőző büntetőeljárás, a nyomozás, de még a bíróság sem. Nagy kár, hogy az eljárás során megszerzett értékes információk veszendőbe mennek, pedig az elkövető személyiségének jellemző vonásai, életmódja, alkoholizmusa, családi környezete, az elkövetés közelebbi és távolabbi indítékai éppen úgy nélkülözhetetlen részei az ítéleti tényállásnak, mint pl. az elkövetés helye és ideje, az elkövetési érték vagy gyógytartam, ezért az ún. rövidített indoklású ítélet sem nélkülözheti őket. Tehát az elméletben egységes – a megelőzést szolgáló, a büntetőjogi felelősségre vonást tükröző – szemlélet a gyakorlatban sajnos alig hódított még teret.

A bv-bírói döntések megalapozottságát – a feltételes szabadság, illetve az enyhébb vagy súlyosabb büntetésvégrehajtási fokozatba helyezés körében – igen komolyan befolyásolja, majdnemhogy meghatározza – a már jellemzett büntető bírói határozatok mellett – a bv-intézet előkészítő munkájának alapossága, szakszerűsége. Amellett, hogy a bv-intézet előkészítő munkája nem lehet mentes eseti hibáktól, a jól bevált, jól hangzó fordulatok sablonos ismétlődésétől (amely veszély egyébként sokszor fenyeget a látszólag egészen hasonló esetek nagy száma miatt), máskor pedig hiányzik az elítélt ösztönzése a szabadulás előkészítésére, mégis határozottan le kell szögeznünk, hogy az utóbbi években a bv-bírói döntések megalapozottságát alátámasztó munka értéke és a bv-bíróval való együttműködés készsége jelentősen megnőtt. Az adott történelmi pillanatban úgy érzem, hogy az eredeti forrásból való közvetlen merítés erőltetése az eljárás elhúzódása miatt az esetek jelentős részében több hátránnyal járna mintsem előnnyel. Tehát ma még nem a források távolsága, mások által való birtoklása a probléma, hanem azok tisztasága, használhatósága.

Gondolatmenetem e pontjánál érkeztem el a bv-bírói tevékenység másik nagy, az előbbivel összefüggő dilemmájához: hiszen még akkor is, amikor minden „forrás” értékes, amikor a bíróság ítélete tartalmazza az elkövető személyiségjegyeit, amikor a bv-intézet a kívánalmaknak megfelelően végezte előkészítő munkáját, amikor a pártfogó jellemzése és a rendőr jelentése is körül-

tekintő, a bv-bíró a döntés pillanatában mégis úrrá lesz a kiszolgáltatottság érzése. A közvetlenség garanciáját nélkülözve kell ugyanis választania az esetleg egymásnak ellentmondó adatok, vélemények között. Rá kell jönni, miből ered az eltérés, minek a számlájára írható. Egyszerűn csak a közben eltelt idő vagy a büntetés alatti foglalkozás az ok, vagy épp tévedésre, felületes munkára vezethető vissza.

Nem kevesebbről van itt szó, mint arról, hogy a bv-bíró döntésével megtalálja-e az összekötő láncszemet az elkövetés és a büntetés ideje alatti magatartás, valamint a jövőbeni viselkedés prognózisa között. Hogy képes-e olyan feltételek közé juttatni az elítéltet, amelyben esélye van a beilleszkedésre, a bűncselekményektől való tartózkodásra. Tevékenységének e fázisában „arcképének” olyan sajátosságai lépnek előtérbe, amelyek némileg megkülönböztetik a büntető bírótól. Most nincs szükség a tárgyalóterem nyilvánossága előtti fellépés fölényes biztonságára, gyors felfogásra, vitakészségre, tekintélytartásra, ezúttal fontosabb erény az empátiára való készség, az emberismeret, a humánus.

Ez alkalommal a bv-bírónak bele kell élnie magát az elítélt világába, azonosulnia kell vele, s ez az ítélkezéshez szokott bíró számára esetenként szinte megoldhatatlan feladat. Annál is inkább, mert a következő fordulóban – a tények, a körülmények megismerése után – ismét el kell távolodnia a fovatartottól. Tevékenysége e szakaszában már nemcsak támogatnia, segítenie kell, hanem sok esetben az elítélt kérése, pillanatnyi érdekei ellenére – dönteni. Ezt már nem teheti csupán a fogvatartott alapállásából. Feladatát mégis úgy kell végeznie, hogy munkájának beilleszkedést segítő, bűnmegelőzést célzó jellege egy percre se szűnjön meg.

Végezetül nem nélkülözheti a bv-bíró a kriminológiai szemléletet, mindenekelőtt annak a tudatát, hogy a bűncselekmény okozat, amelyet bizonyos tények és körülmények hoztak létre, nem az úgynevezett szabad akarat terméke. Enélkül a meggyőződés nélkül nem reménykedhet a bűnözés elleni küzdelem eredményességében. Hozzászólásomban nem követhetem az előttem szólóknak a vonatkozó joganyag egészére kiterjedő alaposágát, tudományos igényű gondolatmenetét. A büntetésvégrehajtási bíró – általam elképzelt – arcképének felvázolása ürügyén csupán igyekeztem a bv-bírói feladatokat körülvevő szakmai csendet megtörni.

dr. Tóth István